IAJ

NTV 122.43
9286

TRØNDERSKE STUDIER

BIDRAG TIL TRONDHJEMS OG TRØNDELAGENS KUNST- OG KULTURHISTORIE

UTGIT AV

NORDENFJELDSKE KUNSTINDUSTRIMUSEUM

VED

DR. FREDRIK B. WALLEM

TRØNDERSK TIN

1. TINTØI I TRØNDELAGEN

AV

FREDRIK B. WALLEM

2. TRONDHJEMS KANDESTØPERE

AV

JOH. E. BRODAHL

TRONDHJEM 1920

TRØNDERSKE STUDIER.

Paa generalforsamlingen i Nordenfjeldske Kunstindustrimuseum 29. mars blev fremlagt planen for den serie publikationer, som museet agter at utgi under fællestitelen «Trønderske Studier». Som undertitelen oplyser, vil serien omfatte «Bidrag til Trondhjems og Trøndelagens kunst- og kulturhistorie», og det er meningen at la studierne utkomme i tvangfri, selvstændige hefter av forskjellig omfang, forsynet med illustrationer i den utstrækning som emnerne kræver.

Nærværende hefte er seriens første og kan betragtes som typisk for den gruppe av studierne, som skal skildre Trondhjems haandverkshistorie paa grundlag av arkivgranskning og monumentforskning. Foruten den trondhjemske laugshistorie og de forskjellige grene av trøndersk kunst i gammel tid, vil «Trønderske Studier» ogsaa omfatte monografiske og systematiske skildringer av trønderske kirkers utstyr og gamle trønderske landsgaardes og byhjemmenes indredning og utstyr.

Da undertegnede ved nytaarstid tiltraadte stillingen som direktør ved Nordenfjeldske Kunstindustrimuseum forelaa der fra den avtrædende museumsdirektør Hans Dedekam et utkast til publisering av endel kildeskrifter vedrørende Trondhjems handels- og haandverksforhold i ældre tid, væsentlig bestaaende i fortegnelser over byens borgere i slutningen av 17. og begyndelsen av 18. aarhundrede. Og der var av Trondhjems Sparebank bevilget 1000 kroner som bidrag til saadanne kildeskrifters utgivelse. Samlidig blev der i den trondhjemske presse drøftet utsigterne til i nogenlunde nær fremtid at faa byens historie skrevet og publiseret. Og under pressediskussionen herom blev det meget riglig fremhævet, at vi endnu manglet de nødvendige historiske detailundersøkelser vedrørende byens indre forhold i ældre tid.

Denne diskussion og den foreliggende bevilgning fra Sparebanken til

utgivelse av kildeskrifter var det som gav støtet til at planen for «Trønderske Studier» blev utformet og i et foredrag fremlagt av undertegnede paa den nævnte generalforsamling. Tilsagn om at medvirke til planens realisation blev straks git av overlærer Joh. E. Brodahl, som har foretat omfattende arkivstudier vedkommende Trondhjems haandverkshistorie, og av stadsarkitekt, senere professor ved den tekniske høiskole, Sverre Pedersen, som har et indgaaende kjendskap til gammel trøndersk byggekunst.

En systematisk gjennemarbeidelse av det rike og interessante stof, som i samlinger og arkiver ligger næsten helt ubenyttet, og en utforskning av de bevarede mindesmerker av fortidens kunst og haandverk, vil danne et grundlag for en kommende historisk fremstilling av kulturutviklingen i Trondhjem og Trøndelagen. Og det er mot en saadan almen kulturhistorisk skildring av byen og landsdelen at «Trønderske Studier» tar sigte, idet der efterhaanden offentliggjøres specialundersøkelser som tjener som bygningsstene for det fremtidige bygverk.

Men utgivelsen av kulturhistoriske detailstudier kan i vort land meget sjelden ventes at bli et lønnende foretagende, og særlig under de nuværende høie trykningsomkostninger falder det saa dyrt, at det ikke vil være mulig at fortsætte publiseringen av «Trønderske Studier» uten direkte pengebidrag til foretagendet. Det er glædelig at kunne meddele ved starten, at enkelte tilsagn om økonomisk støtte allerede er git, og forhaabentlig vil flere følge efter.

Trondhjem i september 1920.

Dr. Fredrik B. Wallem.

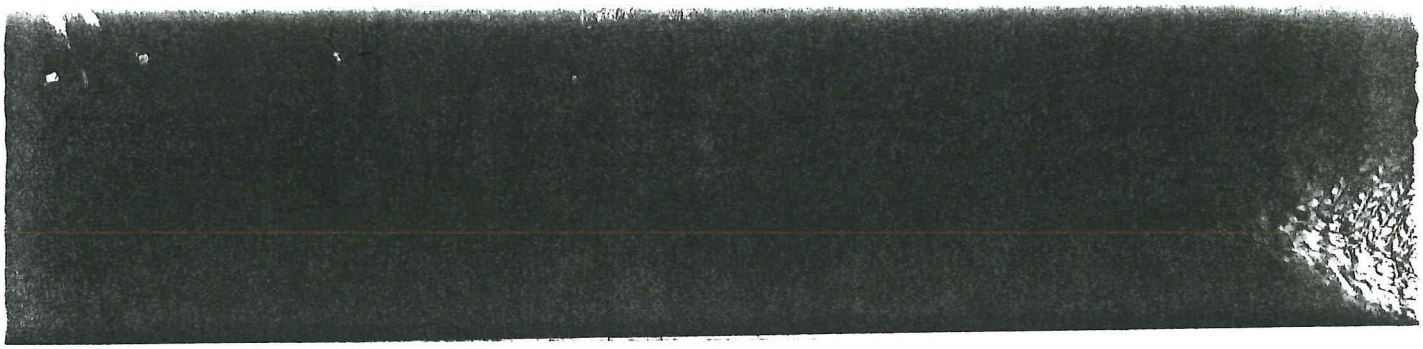

FREDRIK B. WALLEM

TINTØI I TRØNDELAGEN

Trønderske Studier, Trondhjem 1920

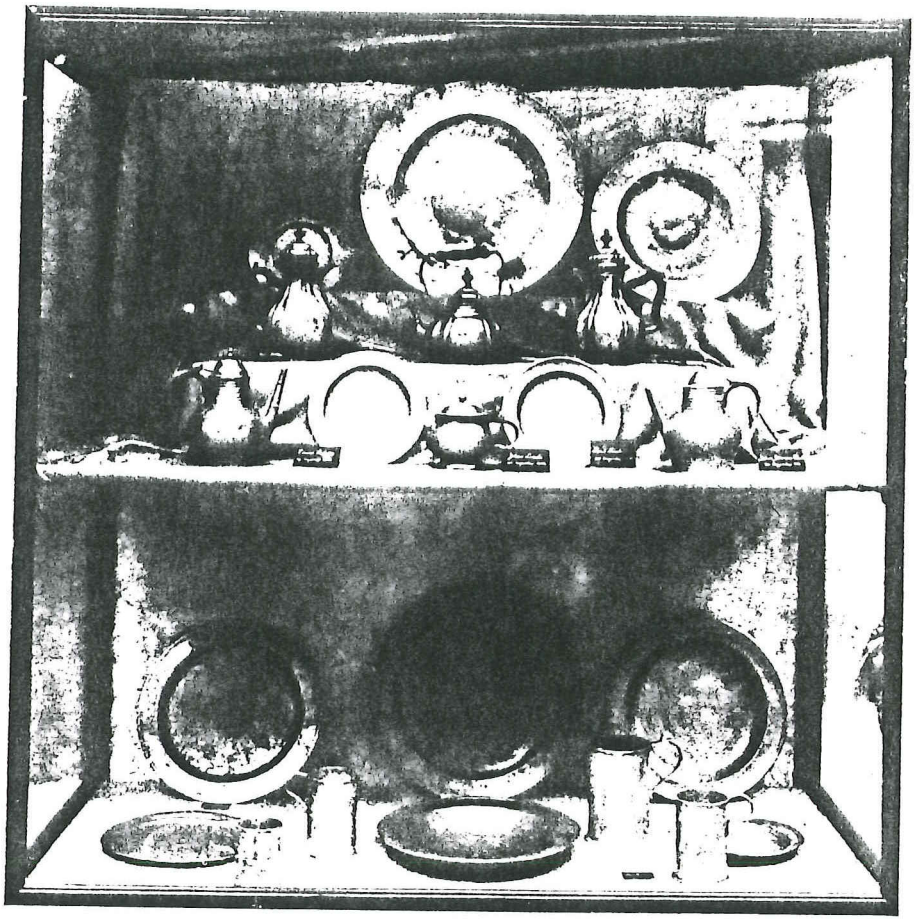

Trondhjemske Tinarbeider
Fra Nordenfjeldske Kunstindustrimuseums tinutstilling vaaren 1920

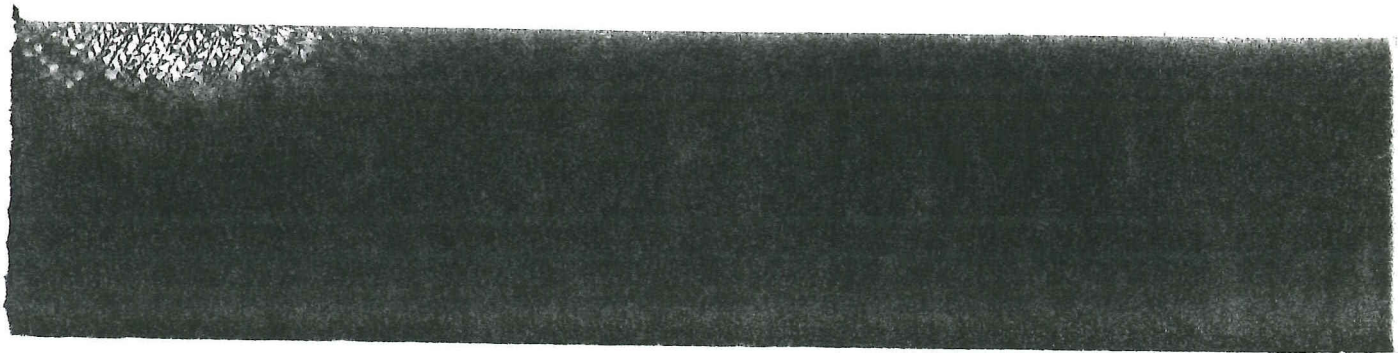

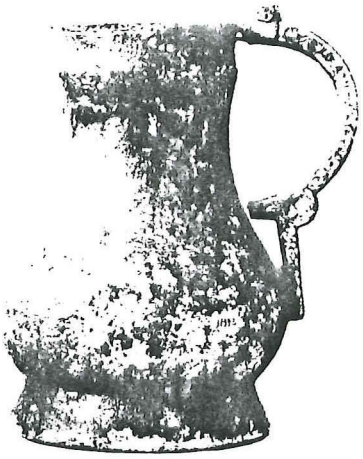

Middelaldersk tinkande
fundet i Lademofjæren, Trondhjem

Tintøi i middelalder og renæssanse.

Om bruken av tintøi i de nordiske lande i middelalderen oplyser vore skriftlige kilder ikke meget, og fund av middelalderske tinsaker er særdeles sjeldent forekommende. Av og til finder vi nævnt i testamenter og gavebreve, eller i kirkelige og profane inventariefortegnelser, en og anden tingjenstand og en sjelden gang en samling av tintøi: men saa spredt og sparsomt er dette kildemateriale, at det falder særdeles vanskelig at bruke det som grundlag for en skildring av tintøiets historie i Norden. Flere kulturhistoriske forfattere har dog sammenstillet disse oplysninger, særlig for Danmarks og Norges vedkommende, og derpaa bygget sine fremstillinger av tinnets plads i den nordiske husholdning i middelalderen. C. Nyrop har i (Dansk) Historisk Tidsskrift 5. Række 1. Bind, Kbhavn. 1879 i sin avhandling „Danmarks Glasindustri indtil 1750" særlig omtalt drikkekarrene av tin, Jørgen Olrik har git en mere omfattende historik „Gammelt tintøi" i „Tidsskrift for Industri" Kbhavn. 1906 og Johan Bøgh har utnyttet det specielt norske kildemateriale i sin fremstilling av „Bergenske kandestøbere og deres mærker", offentliggjort blandt hans „Bidrag til bergensk haandværks historie" i Vestlandske Kunstindustrimuseums aarbog for 1905. Desuten finder man i 5. bind av „Dagligt liv i Norden" Troels Lunds skildring av tintøiets historie i reformationsaarhundredet.

Støttet paa disse avhandlinger og med benyttelse ogsaa av kilder, som de nævnte forfattere ikke har utnyttet (særlig „Diplomatarium Islandicum" og „Norske regnskaber og jordeboker", utgit av Huitfeldt-Kaas, Kristiania 1885—1906), skal i det følgende forsøkes en kort skildring av tinnets historie hos os.

Før korstogenes tid har det i det hele tat neppe været synderlig almindelig at anvende tin til verdslig bruk, men det er sandsynlig at enkelte kirkelige kar, særlig vinkander og vandkar blev støpt av tin allerede i den tidlige middelalder. Det var hovedsagelig i klostrene, at haandverkstraditionerne fra den klassiske oldtid, da tintøi var i bruk, blev efter fattig leilighet holdt i live og fortsat. Saa kommer endelig i 13. aarhundrede et betydelig opsving i tilvirkningen av tinkar, og tintøiet vandt indpas i de rikere husholdninger, hos adel og geistlighet og de mere velhavende borgere. Ved midten av 14. aarhundrede nævnes tintøi i en fransk bondes hjem.

De nordiske lande har neppe holdt trit med Mellemeuropa i denne utviklingens gang. Ialfald er det slet ikke sandsynlig, at der blev lavet tintøi herhjemme i høimiddelalderen: kandestøpere nævnes ikke i de norske bylove og haandverksforordninger fra 13. aarhundrede, og heller intet andet spor av hjemlig tintilvirkning kan paavises fra saa tidlig tid. Naturligvis har en og anden tingjenstand fundet vei til Norden som en utenlandsk merkværdighet, men uten at tintøi derfor kan sies at være kommen i nogenlunde vanlig bruk hos de nordiske folk før langt ind i det 14. aarhundrede.

Den ældste optegnelse om tintøi i vort land er en fortegnelse over hvad der fandtes i k o n g e n s f a t e b u r, sandsynligvis fra 1340 i Oslo — fortegnelsen er desværre saa fragmentarisk bevaret, at hverken dateringen eller stedsangivelsen er helt sikker. Der nævnes i denne fortegnelse „14 tinfat, item 10 kannur, item æit olmosokar med massengh" — og skjønt altsaa materialet i kanderne ikke er opgit, er det mest sandsynlig de var av tin, at dømme efter sammenhængen.

Dette tintøi i kongens fatebur var forsaavidt ganske kongelig, som vi ellers i første halvdel av 14. aarhundrede ikke finder nævnt mere end en enkelt kande eller to, hos rikere borgere og geistlige, eller et par kander eller flasker i en og anden kirke.

Men fra anden halvdel av aarhundredet har vi her i Norden flere vidnesbyrd om et rikere tinutstyr baade til kirkelig og til verdslig bruk. Der er i 1374 i fateburet ved det islandske bispesæte paa Hólar et forholdsvis meget rigt tinutstyr, nemlig ikke mindre end 22 tindisker og vistnok 20 salsere (): sauceskaaler), likesom der ved samme tid fandtes 17 tindisker

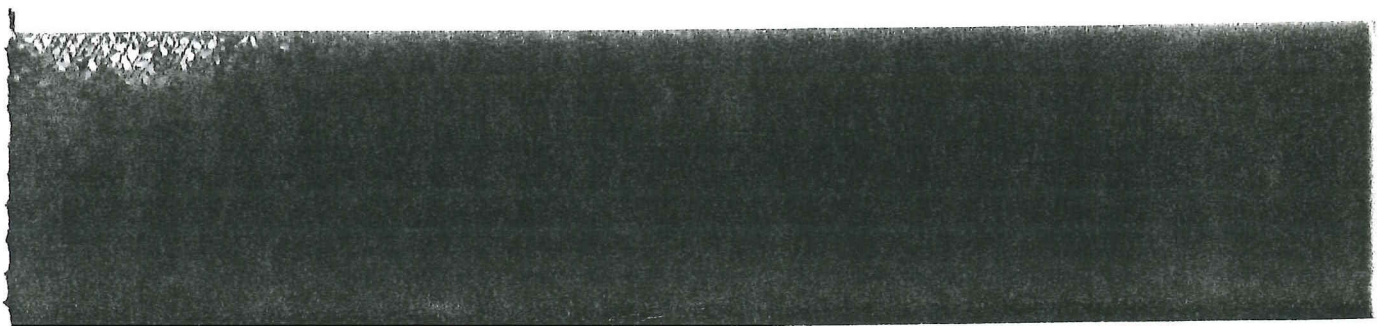

ved det islandske Helgafellskloster. Og selv en enkelt mand, som degnen Sven Sakstorp i Lund, kunde i sit testamente, fra 1404, disponere over 10 fat og 10 tallerkener av bøhmisk tin, tilvirket i Prag.

En række islandske kirkemáldager — d. e. fortegnelser over den enkelte kirkes eiendele og utstyr — omtaler i det 14. aarhundrede en enkelt eller et par kander og flasker og lysestaker av tin selv i noksaa fattige kirker, samt leilighetsvis en vievandskjedel, eller et „fontkross" og en eneste gang ogsaa et „mariuscript litla med tine", altsaa et litet Mariabillede av tin. Det fremgaar likeledes av máldagene, at der nu og da hørte til præstegaardens utstyr et eller andet stykke tintøi, en kande eller en salser, kanske et par disker, uten at det dog endnu er blandt det nødvendige utstyr.

Først i 15. aarhundrede synes tintøiet at bli mere av en nødvendighetsgjenstand i rikere hjem: det er kanske ikke for dristig at sammenligne tintøiet i den tid med sølvtøiet i moderne tid — ethvert mere velhavende hjem hadde litt tin mot middelalderens slutning, og i de rikeste hjem fandtes der adskillig. Hvad en norsk kirkefyrste eiet av tin i aaret 1429 faar vi oplysning om i en kulturhistorisk særdeles interessant fortegnelse over erkebiskop Aslak Bolts eiendele, som i det aar av hans svende blev ført fra Bergen til Nidaros i de to snekker kaldet „Closter løpare" og „Catrin". I denne fortegnelse, den ældste kjendte som omtaler tin i Trøndelagen, opregnes følgende:

„jtem xij tin kannor stora ok sma ok ij half kannor
jtem vij tin staup lang
jtem ij smørfat med fotom ok af tin
ij almusefat af tin
jtem halft dusin stoor tinfat
jtem j dusin med stoor tinfat
jtem ij dusin nakot mindre af tin
jtem ij dusin en mindre tinfat
jtem en j dusin a sama matu ok all af tin
jtem ij dusin engils tinfat
jtem j litet dusin af sama slagh
jtem iij par nyie tinflaska hwort større en annat."

Det som straks springer i øinene er det betydelige antal fat — erkebispen har ialt over hundrede tinfat. Et par dusin av fatene er av „engelsk" tin, hvormed enten maa forstaaes engelsk vare eller tin av fineste kvalitet, som blev stemplet med „englemerket" for at angi kvaliteten. „Smørfat" av tin er det første gang vi finder nævnt i en norsk kilde, men senere blev det overmaate vanlig blandt tintøi at ha et eller flere „smørfat" eller

„smørkander". De to „almusefat" har sikkerlig, likesom det i kongens fatebur nævnte „olmosukar" av messing, tjent til at henlægge matlevninger i under og efter maaltiderne for at utdeles som almisse til de fattige.

Hvad drikkekarrene angaar, saa sees det, at „kande" ikke nødvendigvis slik som „halvkanden" betegner et kar av et bestemt maal, men et kandeformet kar av høist forskjellig størrelse, og at dimensionerne dengang kunde være imponerende ser vi av et dokument fra 1456, hvor det sies om en kande av tin „den tid hun var fuld med øl da orkede ikke et kvindfolk mere bære." De lange staup har formodentlig været høie cylindriske bægere eller krus, og blandt erkebispens øvrige eiendele nævnes ogsaa seks „sølvstaup", tydeligvis bestemt for hans egen mund og det erkebiskoplige bord, siden han personlig førte det med sig sammen med sine største kostbarheter, mens tinnet blev betroet til svendene. De parvis optrædende tinflasker er ikke noget enestaaende fænomen, idet der straks efter i fortegnelsen opregnes ogsaa „1 par staal flaska med stoop, item 2 par stora lædher flaska, item 1 par nokot hafde."

Tintøiet, som erkebispen førte med sig til Nidaros, var vel bestemt væsentlig til hans personlige bruk, mens tjenerskapet i folkestuen brukte trætøi, hvorav der likeledes kom en anseelig mængde til gaarden. Fortegnelsen opregner nemlig:

„XII stoor rødh fat
jtem V ferghat stoor fat
jtem ij korghar fulla med rødh fat uttan kwit fat
. . . . jtem 1 ladike med xxx rødh fat."

Det fremgaar av andre samtidige inventarier, at „røde fat" var rødmalte træfat: sjeldnere omtales træfat malet i andre farver, f. eks. gule, men noksaa vanlig hvite fat, hvormed sikkerlig har været ment umalte fat av træ.

Ogsaa en anden fortegnelse om tintøi i den norske erkebisps værge findes fra omtrent samme tid, nemlig fra 1453, da erkebisp Henrik Kalteisen ved sin resignation overgav tre trondhjemske kanniker de eiendele, som tilhørte erkestolen. Der blev paa erkebispegaarden i Bergen opsat en fortegnelse over forskjellig kirkelige utstyrsgjenstande og løsøre, men det fremgaar ikke av teksten, om løsøret hørte hjemme paa erkebispegaarden eller var ført til Bergen paa erkebispens skib, og da utgjorde det utstyr som han til daglig hadde bruk for. Fortegnelsen som er paa latin, findes i Henrik Kalteisens kopibok (Bugges utgave s. 171—172) og der nævnes følgende tinsaker:

To store tinkander og en mindre. To store tinflasker og en liten. 10 store tinfat og 12 mindre fat. 6 salsere („salsarias") alle av tin, samt 2

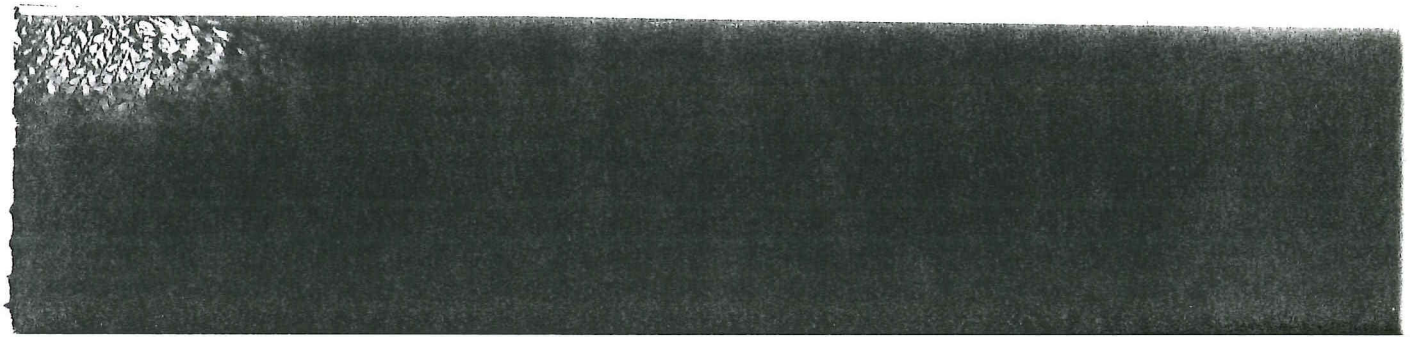

lysestaker av tin. Muligens er dog ogsaa et par vandfat og kander som nævnes i forbindelse med disse tinsaker uten at materialet specielt omtales likeledes at regne blandt tintøiet.

Norske oldbreve fra det 15. aarhundrede oplyser saa litet om hjemmenes utstyr, at vi av vore kildeskrifter ikke kan faa tilstrækkelig materiale til en sammenligning mellem erkebispens bordstel og andre stormænds. For at faa en rimelig maalestok for en vurdering maa vi søke til fremmede literære kilder, og behøver bare at gaa til Island for at finde sammenligningsstoffet. Gudmund Arason, kaldet den rike, paa Reykjaholar, eiet flere store gaarde, paa det prægtigste utstyret med indbo. Det blev i 1446 beslaglagt av kongen, og en indbofortegnelse optat.

Av de fem hovedbøl som Gudmund den rike eiet, var især to av gaardene, Reykjaholar og Saurbær, rikt forsynet med bordstel, idet der av tin og træfat fandtes følgende:

Paa Reykjaholar	Paa Saurbær
„xij tinfaut og xx sma og stor [ɔ: 32] og	„viij tijger trefaut og
nijutuger trefaut, og	xj og xx tinfot sma og stor
meir enn c [ɔ: 100] borddiskar utlensker	x tijger borddiskar rauder
xii storkonnur og	xij storkonnur og
xi halfkonnur og	niju halfkonnur
xiij smatinter	xj smatinter
viij staup og 1 x [ɔ: 68]	vel xl [ɔ: 40] staup og bikarar ad auk
xviij stordryckiu horn sum buin med silfurbeitum."	xiiij horn, sum buen."

Paa de andre gaardene er ikke bordstellet specificeret, det sies bare at der fandtes alt det som til bordbunaden hørte.

Som det vil sees, er der paa Reykjaholar og paa Saurbær omtrentlig samme rike stel, bestaaende av henholdsvis 32 og 31 baade store og smaa tinfat, 12 store tinkander paa hver av gaardene, og omtrent samme antal halvkander, nemlig henholdsvis 11 og 9, og av smaatinter 13 og 11 paa de to gaarde — alt ialt en betragtelig mængde tin. Men dertil kommer at hovedmassen av drikkekarrene var staup, bægere, og horn, tildels sølvbeslagne, og at der av borddisker og træfat var det mangedobbelte av tinfatenes antal. De over hundrede borddisker paa Reykjaholar betegnes som utenlandske, paa Saurbær er der like mange „røde borddisker", og sandsynligvis var ogsaa disse hjemførte, at dømme efter flere dokumentariske oplysninger om indførsel av utenlandske træfat til Norden, ikke bare i det 15. men ogsaa i de par følgende aarhundreder.

Fra midten av 15. aarhundrede og et par menneskealdre fremover kan vi av spredte oplysninger konstatere at der fandtes i vort land adskillig tin rundt omkring i bygderne, idet særlig tinkander av forskjellig størrelse ikke sjelden forekommer paa regnskapslisterne over inddrevne skatter og

pengebøter m. v. Tin, likesom kobber, blev nemlig meget vanlig anvendt som betalingsmiddel. Kong Hans skriver i 1499 til Henrik Krummedige paa Baahus om det „kobber og tin" som paa kongens vegne er indsamlet paa slottet, at det skal gjøres i penge om saa kan ske, eller ogsaa sendes til Kjøbenhavn.

Fra slutningen av 15. og begyndelsen av 16. aarhundrede har vi endel norske inventariefortegnelser, baade fra slotte og fra private hjem, som gir os ganske gode oplysninger om bruken av tintøi og trætøi til det daglige bordstel. Det sammenstilles her, fordi det i nogen grad ændrer det indtryk som man faar av de inventarer fra denne tid, som J. Olrik i sin nævnte avhandling bygger paa — hvorefter der paa flere danske slotte kun fandtes trætøi, intet tintøi, og paa andre slotte, deriblandt Akershus (1487) bare et par kander eller nogen faa fat, alt ialt et saare tarvelig billede av datidens tinutstyr.

A k e r s h u s slot var i 1488 forsynet med følgende tintøi og trætøi:

I s t e g e r h u s e t: 24 knapefat, 10 herrefat, 30 tallerkener.

I f a t e b u r e t: 24 tinstaup, 2 tinkander, 3 tinter, 10 tinfat, 15 stykker salsere og tallerkener.

Desuten fandtes i f r u e r s t u e n 2 tinstaup, 1 tinkande, 1 kobberkande og 1 rødtrækande.

B e r g e n h u s slot var 1516 utstyret med:

½ punds tinkande, 4 nye hele tinkander, 4 halvkander, 7 tinter og 15 tinfat. (Trætøi er ikke opregnet).

Og i 1529 fandtes paa slottet:

1 dusin tinfat, ½ dusin tintallerkener, 2 dusin træfat og 40 trætallerkener, samt nævnt blandt kjøkkentøiet to kobberkander, en tinkande og 2 tinstaup.

B a a h u s slot har i 1523 i f a t e b u r e t:

6 tinfat, 2 tinkander, 10 røde fat, 20 røde tallerkener.

Disse slotsinventarier kan sammenholdes med et par fortegnelser over indbo i privateie. Der nævnes i 1519 i Bergenhus slotsregnskap, at der er indgaat „udi arv efter Jep Jude som dode paa Strand":

4 tinfat, 4 kander, 3 halvkander, 3 salserken [diminutiv form av salser, sauceskaal] og 2 tinter.

Et par aar efter tilfalder der kongen av godset efter væbneren Orm Eriksson, som blev henrettet, en betydelig mængde tintøi og trætøi, nemlig ialt:

10 tinfat, 3 tintallerkener, en tinkande paa 1½ pund, 2 stenniker, 1 salsirken og 1 tint, samt 7 røde fat, 9 røde tallerkner, 6 hvite tallerkener, 1 malet fat, 7 malte tallerkener og 5 gule staup.

Man faar av disse lister et ganske godt indtryk av, hvorledes tin og træ supplerte hinanden i datidens bordstal, ialfald i de høiere samfundslag i vort land. Som allerede nævnt, kan det sees av skattemandtal og sagefaldslister, at der ikke saa sjelden ogsaa hos mere velstaaende bønder fandtes ialfald en tinkande, som fogeden kunde gjøre utlæg i. Mest var dog træfat og trækander i bruk, og der skjelnes jo som Akershusinventaret viser mellem de finere „herrefat" og de simplere „knapefat" eller fat for knaperne, svendene, likesom mellem røde kander og umalte eller anderledes farvede. Et utgiftsregnskap for Akershus i 1528 nævner uttælling av „ 8 mark for 2 tønder røde fat og tallerkener til slottets behov", og senere noteres „en prysk kiste med rødt fat for 4 mark som blev kjøpt i Danmark til slots behov". Træfatene var altsaa ikke hjemlige husflidsprodukter men indførte tyske eller danske varer.

Hanken paa middelaldersk tinkande fundet i Lademofjæren, Trondhjem

Fra Trøndelagen har vi for denne tids vedkommende ingen literære kilder som kan oplyse om bruken av tin nordenfjelds, men der er ingen grund til at tro, at de trønderske hjem var anderledes utstyret med bordstel end norske hjem forøvrigt. Fra noget yngre tid, aarene omkring reformationens indførelse, har vi derimot flere gode oplysninger om tin i Trøndelagen, og av dem tør vi slutte tilbake til den foregaaende tid, og anta som høist rimelig, at tintøiet ned gjennem 15. aarhundrede tiltok i bruk og utbredelse og blev anvendt side om side med trætøiet.

Inden vi gaar over til reformationstidens trønderske inventarier bør det dog nævnes, at der er fundet en utvilsomt middelaldersk tinkande i Lademofjæren ved opmudringsarbeide 1918 (se side 7). Kanden er 26 cm. høi og 20 cm. bred over bugen med en hank, paa hvis sider er smukke reliefornamenter, bestaaende av en bladranke og en fuglefigur i runding, som det fremgaar av hosstaaende gjengivelse. Den tilhører Videnskapsselskapets Oldsamling (Nr. 11943).

Renæssansens tidsalder var vistnok tinstøpningens blomstringstid ute i Europa — men herhjemme finder vi ikke en tilsvarende opgangsperiode for tintøiet i det 16. aarhundrede. Det synes som om kulminationen i tinnets historie hos os falder først i det 17. aarhundrede. Reformationsaarhundredet var i kulturel henseende en periode av stilstand eller tilbakegang i vort land, som det var en nedgangens og forfaldets tid i politisk og national henseende for vort folk.

Netop fra aarene omkring reformationens indførelse har vi flere trønderske inventarfortegnelser som oplyser os ganske godt om tin i Trondelagen. Det billede som disse kilder tegner er mere middelaldersk end renæssancepræget, for tintøiets vedkommende likesom for det øvrige inventar, men kanhænde dette til en viss grad skyldes kildernes art. Det ene inventar er fra Steinvikholm, hvor erkebisp Olav Engelbrektssøn sandsynligvis har hat et langt rikere utstyr, end fortegnelsen melder om, ti den gjælder slottets utstyr efter erkebispens flugt. Det andet inventar er fra Østraat, men oplyser ikke om alt, hvad fru Inger hadde av utstyr, bare om hvad erkebisp Olavs folk hadde røvet av gaardens indbo. Et tredje inventar er fra Tautra kloster, som var i forfald, og kanske derfor mindre tidstypisk hvad utstyr angaar. Endelig faar vi av det fjerde inventar oplysning om utstyret paa Degnegaarden i Trondhjem; men det kan vel formodes, at utstyret blev endel suppleret ved private eiendele, som embedets indehaver førte med sig tilgaards.

Disse fire inventarfortegnelser er imidlertid det eneste materiale vi har at bygge paa, og med den tagne reservation, at der paa de fire steder kan ha været mere tintøi end kilderne melder, gaar vi over til at undersøke deres oplysninger om tinnet.

Paa Østraat hadde fru Inger et ganske rikt bordstel, som blev røvet under feiden med erkebispen; der var en god del tin deriblandt, antagelig mere end fru Inger specielt anfører som tintøi, idet der nævnes en hel del tallerkener og salsirkener, uten at deres materiale er opgit, men som vi med rimelighet kan henføre til tinnet. Vi finder følgende bordstel opregnet:

„4 bordringer, 12 salsirken, otte store og fire smaa, et nyt ildkar man pleier at sætte matfat paa, 2 dusin tallerken om det ikke var flere, 2 smaa haandfat og 3 eller 4 smaa tinter og flere smaatingest — tilføier fru Inger — „som jeg ikke kan komme ihu" og var mesteparten nyt og helt. Item ½ dusin tinfat, nyt „engellst" tin, var enten taget i karudsdammen eller i brønden."

Det sidstnævnte halve dusin tinfat var tydeligvis det prægtigste av alt tintøiet og bordstellet, siden det var forsøkt at gjennem det saa listig i dammen eller brønden, og værdien blir opgit til 6 mark. Oppe i kirken og i taarnet, hvor endel av gaardens kostbarheter var opbevaret, fandtes ogsaa noget kjøkkentøi, kjedler og gryter, som blev røvet, foruten de 110 kjedler, gryter, munlaug og haandfat som blev tat paa gaarden og en „skjøn stor morter" værd fem mark.

Ogsaa fru Ingers gods paa Giske var plyndret, og i fortegnelsen

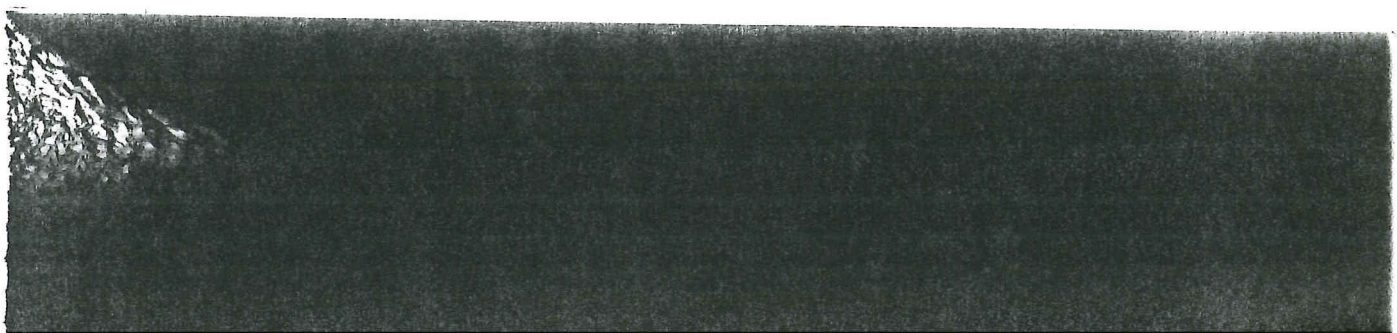

over dette finder vi litt bordstel, men intet tin. Der nævnes: 12 røde fat og 7 spisefat fra borgestuen, som vurderes til 20 skilling, og desuten 14 røde tallerkener, til 2 hvid stykket. Det er muligens ikke for dristig at slutte av disse opregninger av det rovede gods paa Ostraat og Giske, at tintøiet var det bordstel, fru Inger person brugte, men trætøiet var det vanlige utstyr for borgestuen, folkenes bordstel.

Steinvikholms inventaret, som blev overleveret 1537, omfatter følgende tin: Blandt kjøkkentøiet nævnes 11 tinfat og 11 tintallerkener. Blandt sakerne i det store taarn „Bonden", hvor ogsaa slottets dyrbarheter blev opbevaret, 16 tinfat, 28 tintallerkener, 12 gamle tinkander, hver paa to potter, samt 3 tinflasker hver paa een pot.

Tautra klosters inventar fra 1532 bestod for bordstellets vedkommende bare av følgende tintøi: 5 kander, 6 halvkander, 6 tinter; desuten forekommer 30 røde fat, 13 hvite samt 30 røde tallerkener — altsaa har vel munkene drukket sit øl av tintøi og spist sin mat paa trætøi.

Degnegaarden i Trondhjem inventariseres 1539 og er da ganske velforsynt med bordstel, som væsentlig er av tin; en senere fortegnelse, fra 1547, gjentar de samme gjenstande med angivelse av vægten. Der fandtes:

Primo 2 maal tinkander [kaldes 1557: „muletinkander"]

1 stenikke
1 vaskekar } helt tin, veiet 1½ bismerpund

1 stenikke
3 salsirken
1 bordring
4 fat } brudt tin, veiet 1½ bismerpund

4 fat
1 saltkar
6 tallerken } helt tin, veiet 1½ bismerpund, 4 mark

Degnegaardens utstyr med 8 fat, 6 tallerkener, 3 salsirken, 2 kander, 2 stenikker, 1 saltkar og 1 bordring er saa fyldig og mangeartet, at det tegner et fortræffelig billede av reformationstidens tintøi i Trondhjem.

Næste inventarfortegnelse av nogen betydning for vort emne er fra aarhundredets slutning, nemlig 1596, da lensherren i Trondhjem, den berygtede Ludvig Munk overleverte Kongsgaarden og dens inventar til sin efterfølger Jacob Trolle. Der fandtes da følgende tintøi blandt utstyret paa „Trondhjemsgaard", som dengang var det officielle navn paa erkebispernes forrige gaard efter dens omdannelse til kongsgaard:

I kjøkkenet: 19 tinfat, smaa og store, derav 9 ubrukelige samt 20 tintallerkener.

I skriverstuen: 2 tinkruse, samt kalk og disk av tin.

I fruerstuen: 6 bordkander, som sandsynligvis var av tin, skjønt dette ikke specielt er angit.

Tallerkener og fat av træ nævnes ikke.

Var reformationsaarhundredets og renæssansetidens vanlige tintøi her i landet av norsk arbeide, eller var det hjemført fra England, Holland eller Tyskland? Det er et spørsmaal, som naturlig melder sig, men som paa grund av kildernes magerhet er vanskelig at besvare tilfredsstillende. Sikkert er det, at der saavel i Bergen som i Oslo fandtes kandestøpere i det 16. aarhundrede, og der er da al grund til at tro, at de har produseret en viss mængde av det tintøi, som fandtes i disse byer og deres nærmeste opland. Men for Trondhjems og Trondelagens vedkommende er det mest sandsynlig, at tinnet var importeret.

Fra reformationstiden har vi et par mandtalslister for Trondhjem, hvorav vi ser, hvilke haandverkere der betalte skat i 1520 og ledingskat i 1548. Men ingen av listerne nævner nogen kandestøper, saa det er al grund til at tro, at der ved denne tid ikke blev drevet tinstøpning i Trondhjem. Først hundrede aar senere, ved midten av 17. aarhundrede, kan vi med sikkerhet fastslaa, at dette haandverk hadde repræsentanter her. Men derom vil man finde nærmere oplysning i første avsnit av overlærer Brodahls avhandling om „Trondhjems kandestøpere".

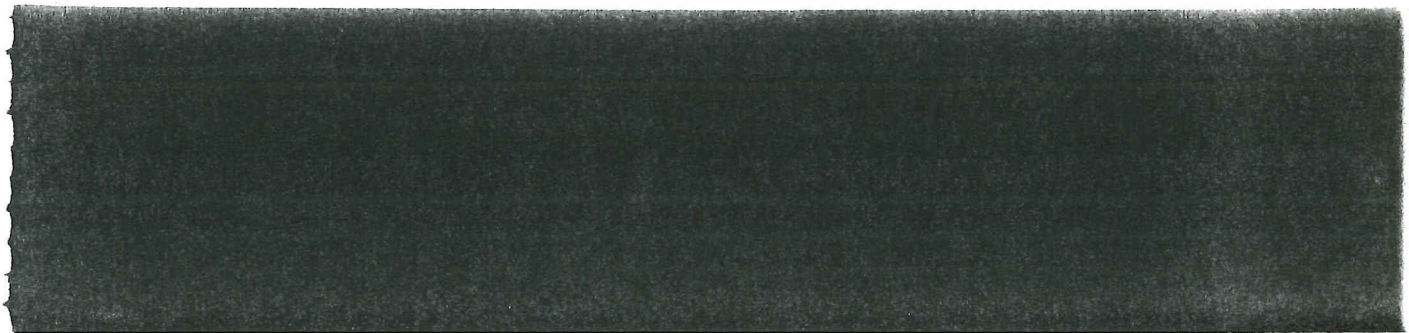

Ørekande N. K. 4538 og flaske av den trondhjemske kandestøper Johan Lemcke den ældre

TINTØI I TRØNDERSKE HJEM I 17DE AARHUNDREDE

De ældste trondhjemske skifteprotokoller fra tiden omkring 1680 gir os de første komplette inventariseringer av trønderske hjem. Ut av dem kan vi rekonstruere det hjemlige utstyr for 250 aar siden hos byens borgere, smaa og store, fattige og rike. Det bugner av kulturhistorisk materiale, og vanskeligheten ved dets utnyttelse ligger netop i stoffets mængde. Systematiseringen er ikke let at gjennemføre, men det maa for oversigtens skyld forsøkes en gruppering ialfald i de tre hovedklasser: fattige hjem, middelstandshjem og rike huse.

Fattige hjem i de dage hadde ofte et saare kummerlig utstyr, selv hvad de mest nødvendige indbogjenstande angaar, saa det forundrer ikke, at tintøi saagodtsom altid savnes. Hvor nøden vist ofte var gjæst i huset, blev ikke den mindste tintallerken staaende, for byens kandestøpere gav jo altid nogen skilling for metalværdien. Men selv hos smaafolk, smaa haandverkerfamilier, som nogenlunde kunde slaa sig igjennem og hadde litt indbo ut over det nødtørftige, selv der var tintøi temmelig sjelden.

Den lavere middelstands hjem var bare utstyret med nogen faa tinsaker. Hos „Peder smed udi Gielen" finder vi et typisk utstyr for denne klasse av smaaborgere. Der fandtes 3 fat, 4 tallerkener, 3 bægere, 1 salsirken, 1 kovsken og 1 potte, tilsammen tin for 3 daler. Hos „forrige bogbinder og bedemand Jochum Tonn" var der likeledes for 3 daler i tin, nemlig 3 fat, 7 tallerkener, 1 laag, 1 smørbrikke og 5 skeer. Og, for at ta et

tredje eksempel av samme type, hos Hans Koch — som tjente sit levebrød som byens kok, og derfor eiet et sæt paa 6 store spidd „at stege paa, med bukker til" værd sine 13 daler, — fandtes der av tintøi 5 fat, 6 tallerkener, 2 smørbrikker, 1 bæger, 1 kovsken og 1 salsirken — tilsammen værd 5 daler.

Gaar vi nu til de mere velstillede haandverkeres og smaahandleres hjem, den jevne middelstands huse, finder vi en betydelig forskjel. Tintøiet er rigt repræsenteret i indboet; der er langt flere fat og tallerkener, og en hel del kander og kar, av forskjellig slags. Desuten er det ikke bare det almindelige tin av tarveligste kvalitet, som i de fattigere huse, men ogsaa tin av de finere sorter, skjønt sjelden i større mængde. Betegnelserne for de forskjellige kvaliteter er ikke altid helt faste og bestemte. Det er greit nok, naar der nævnes „engelsk tin" og „krontin", som betegner de alment kjendte to bedste kvaliteter. Men i mange trønderske skifteforretninger fra 17. aarhundrede møter vi betegnelsen „oljetin", som tydeligvis er tin av bedste slags, men hvad den tilsvarende vare heter andetsteds, har det ikke lykkes nærværende forfatter at finde. Det synes som om „oljetin" optrær skarpt adskilt fra „sandtin" og „skurtin", og sandsynligvis blev den første slags tin pudset med olje, to andre sorter skuret med tin, hvad der har git anledning til benævnelserne. I Holbergs „Den Stundesløse" roper Vielgeschrey til kokkepiken: „De tallerkener er ikke skurede med aske, de er skurede med sand, og det just fordi jeg saa ofte har forbudet det" — men om pudsning av tintøiet med olje nævner den brave mand intet. „Kjøkkentin" er en oftere forekommende betegnelse i de trondhjemske indbolister, og har vistnok svaret til „mangot" eller „mangods", det simpleste tin.

Et par velstaaende haandverkeres tintøi kan tjene som eksempel paa tinutstyret i den brede middelstands huse. Bakeren Henrik Fester har av det fine oljetin 4 fat, 10 tallerkener, 10 urtepotter og 1 tint, som tilsammen takseres for 9 daler, og dertil kommer over tre voger tintøi av ringere kvalitet, takseret til 22 daler, og bestaaende av 18 fat, 30 tallerkener, 5 skaaler, 2 brikker, 1 kande, 2 halvkander, 2 potter, 2 staup, 1 flaske og 1 salsirken. Feldbereder Jørgen Jauch, som var saapas velsitueret, at han blir kaldt „erlig, vis og velfornemme mand" har tintøi for 40 daler, bestaaende av 38 fat, 67 tallerkener, og desuten skaaler, flasker, urtepotter, kander og halvkander, ialt 120 stykker. Men han var jo en mand som kunde stille sølvtøi for hundrede daler paa sit bord — sølvskeerne alene var værd 60 daler.

For tydeligere at vise tinnets position i forhold til andet bordstel og kjøkkenstel hos en velstaaende Trondhjemsborger for 250 aar siden skal

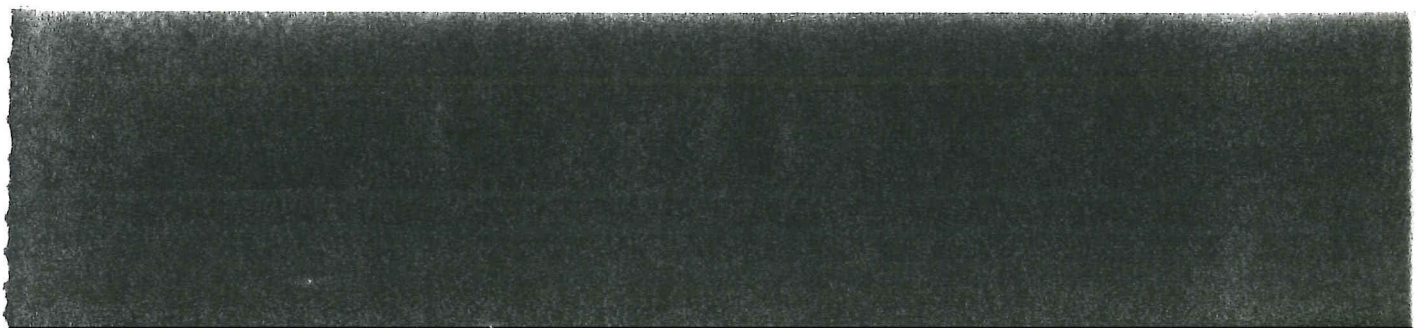

her meddeles, hvad der i 1679 fandtes i dødsboet efter tolderen Morten Erichsen Krag.

		Rdl.	Ort	Skilling
Sølv.				
1 kande	veier 59 lod	27		4
1 skaal med dække	„ 56 „	25	2	16
1 bæger	„ 10½ „	4	3	6
13 skeer	„ 44 „	20		16
1 smørbrikke	„ 6½ „	2	3	22
1 krus med sølvlaag	„ 8 „	3	2	16
		84	1	8
Tin.				
12 fat, oljetin	1 vog 25 pund	15	1	
16 tallerkener, oljetin	22 „	5	2	
11 fat gammel skurtin	35 „	5	3	8
8 fat gammel skurtin	21 „	3	2	16
24 tallerkener	22 „	3	2	
4 salsirkener	2 „		1	8
1 halvkande og 1 tint	9 mark		3	
1 stor flaske	14 „	3		
1 —„—	14 „	3		
1 —„—	8½ „ à 20 β	1	3	2
1 liten flaske	5 „ à 20 β	1		4
		43	2	14
Messing, kobber og malm.				
1 gammel messingkrone med dobbelte armer veier 31 pund		6	1	20
2 messing brandjern, store veier 57 pund		9	2	
1 par messing staker	„ 3 „	1		
2 gamle malmgryter, brom	„ 12 „	1		
2 kobberkjedler, gamle	„ 36 „	6		
2 —„—	„ 15 „	2	2	
1 fortinnet pande, netto 6 mark			1	18
1 gammel messing fyrfat				16
		27		6
Jerntøi.				
2 gryter		1		
2 smaa gryter			2	16
1 rist				12
1 stekespid med buk			2	
1 stekepande			1	
		2	2	4
Indbo av træ (ɔ: møblerne).				
1 „Træssur"		18		
2 store ekekister à 6 daler		12		
2 smaa skrin		4	2	

	Rdl.	Ort	Skilling
1 gammel sort ekekiste	5	2	
1 hollandsk kuffert med læder over	5		
1 uttræksbord av ek	8		
1 eke-perse, gammel	2	2	
1 forgyldt speil	6		
12 gamle røde stoler	6		
Udi Cammersit:			
1 gammelt sengested (d: en seng)	1		
1 rundt malet bord	1	1	
1 lidet firkantet bord		3	
1 slabænk		2	
4 høie læder stoler	2		
2 smaa ditto		2	
1 clavicordium	3		
1 litet nogleskap		2	
1 gammel loibænk	1	1	
1 litet malet skap	2		
1 gammel sort kiste	2		
	82	2	
Lintøi (duker, haandklær, servietter, laken, putevar, specificeret men her sammenregnet)	82	1	12
Sengklær, tilsammen	39	1	
Gangklær, tilsammen	39	1	12

Altsaa var værdien av sølvtøiet i dette hus omtrent som værdien av alle møblerne, eller alt lintøiet, nemlig vel 80 daler. Tintøiets værdi det halve herav, eller omtrent som alle husets sengklær, eller hele mandens garderobe, omkring 40 daler. Kjøkkenstellet repræsenterer bare 30 daler, og det hele inventar 401 riksdaler. Tintøiet følgelig vel 10 % av værdien av husets indbo.

Lignende utstyr av tintøi forekommer hos folk som apoteker Arnoldus von Westen, som eiet for henved 40 daler i tin.

I de rikeste hjem finder vi imidlertid et langt mere overdaadig utstyr av tin. I værdi gaar det op til det dobbelte og det tredobbelte av velstandshjemmenes tintøi. Raadmand Peder Madsen, som var gift med Helleborg Caspersdatter Schiøller, og var av byens rikeste mænd, efterlot sig ved sin død i 1678 tintøi for 113 daler og sølvtøi for 455 daler. Han hadde over 250 tingjenstande, hvorav 48 fat av oljetin, 17 av kjøkkentin, 14 av sandtin, ialt altsaa 79 fat, samt 100 tallerkener av oljetin og 40 av kjøkkentin, foruten de vanlige kander og flasker og urtepotter m. v. som forekommer i begrænset antal i alle „bedre hjem".

Endnu prægtigere er tintøiet hos Thomas Hamond, som var gift med Elisabeth Henriksdatter Sommerschiel, og likeledes var en av Trond-

hjems rikmænd paa denne tid. Han eiet ca. 20 voger tin, for størstedelen av de fine kvaliteter, som værdsættes i skifteforretningen til 9 daler pr. vog. Og det samlede antal tingjenstande utgjorde 274. Herav var over halvdelen fat, 35 dype fat, 25 fat som betegnes som store, 34 andre fat, 10 smaafat og 38 fat av det simplere kjøkkentin — tilsammen 142 fat. Av tallerkener var der 110 stykker, hvorav halvdelen av fint tin.

Enkelte av skifteforretningerne gir os ganske detailerte oplysninger om de enkelte tinsakers vægt og værdi, og som instruktivt eksempel kan vælges skiftet efter Sophia Hendrichsdatter Dichlou, som var en meget velstaaende dame, hvis tintøi omfattet 60 fat og tallerkener av oljetin og 130 fat, tallerkener, kander og andre kar av „sandtin". Av vægtangivelserne ser vi at fatene veiet fra 3 og op til 11 mark, tallerkenerne veiet i almindelighet 2 mark, kanderne fra et par mark op til 10—12 mark, og flaskerne var som de største kander, en enkelt veiet endogsaa 18 mark. Urtepottene, salsirkene og saltkarene veiet gjennemsnitlig et par mark, bægerne og smørbrikkene bare en mark. Desuten nævnes en posteipande av 8 marks vægt, skaaler og kovskener 4—5 mark.

Værdien av tinnet retter sig naturligvis særlig efter kvaliteten, delvis ogsaa efter gjenstandenes art og arbeide — hvad vi imidlertid sjelden kan se direkte av skifteprotokollen — men selvfølgelig er det av væsentlig betydning, om tintøiet er nyt eller brukt og slitt. En vog nyt tintøi av de bedste kvaliteter deriblandt „oljetin" værdsættes i skifterne til 8—9—10 daler, svarende til 10—12—14 skilling pr. mark, men enkelte store fat og kander sees at være takseret efter 16 skill. pr. mark. Brukt engelsk tin og krontin regnes gjerne for 10 skilling pr. mark, og den tarveligste sort, som betegnes som „kjøkkentin", „sandtin", „skurtin" eller „sandskuret tin", gaar gjerne for 6 skilling.

I det 17. aarhundredes borgerlige hjem brukes tintøiet hovedsagelig som bordstel ganske som tilfældet jo ogsaa var i det foregaaende aarhundrede, reformationstiden, og i middelalderen. Rigtignok er der indtraadt en merkbar forskyvning mellem gjenstandenes art, idet hovedmassen i den langt overveiende del av tintøiet bestaar av fat og tallerkener, mens antallet av salsirkener og skaaler er noget færre end før og kander og potter langt færre end tidligere. Dette hænger tydeligvis sammen med, at det er blit vanlig ialfald i nogenlunde velstaaende hjem at ha drikkekar og skjænkekar av sølv, samt i det hele prydeligere opsatser av sølv til bordets utstyr. Efterhvert forvises da tinkanderne fra stuen til kjøkkenet, reduseres fra at være bordstel til at bli kjøkkentøi. Men samtidig ser vi, at man inde i stuen faar et par nye inventarsaker av tin, nemlig de to moderne gjenstande, som i vort land kommer i vanlig bruk i det 17.

aarhundrede, „sengepotten" og „urtepotten". Og det blir ogsaa vanligere end før at ha lysestaker av tin. I kjøkkenet er der desuten bruk for „posteipander" og „eggefat", sjeldnere forekommer skeer og øser og sleiver av tin.

Den trønderske bondegaards indbo og hele utstyr kan studeres like fuldt som det borgerlige hjems indredning av de gamle skifteprotokoller, hvorav de ældste gaar tilbake til de par siste aartier av det 17. aarhundrede. En sammenligning mellem landsens stel og skikken i byen har sin særlige interesse, og kan paa et omraade som det vi her beskjæftiger os med gi ganske overraskende resultater.

Som grundlag for undersøkelsen av tintøiets bruk i de trønderske bygder er her benyttet skifteprotokollerne for Inderøens sorenskriveri, og der er gjennemgaat over halvandet hundrede skifter fra Inderøen, Ytterøen, Sparbu, Beitstaden, Stod og Snaasen fra tiden omkring 1690. Ved stikprøver er konstateret, at den nærmest følgende menneskealder ikke bragte paaviselig ændring i det hjemlige utstyr, saa det synes som om de resultater, som her fremlægges, kan betragtes som typisk for trøndersk landsstel for 200—250 aar siden.

Av de ca. 150 skifter som blev gjennemgaat var der intetsomhelst tintøi i halvparten. Disse skifter repræsenterte smaagaardene, som sjelden hadde indbo og besætning for mere end 40—50 daler, og ofte bare for 20—30 daler, altsaa var noksaa fattigt utstyret, og nærmest svarte til smaa haandverkerhjem i byen.

I 30 skifter forekommer bare en eneste tingjenstand — med bare 4 undtakelser var denne gjenstand en smørkande. I 10 skifter nævnes to gjenstande, oftest en smørkande og et fat.

Altsaa kan man si, at ¾ av de indtrønderske bondegaarde for 200—250 aar siden, dengang tinnet var saa overmaade vanlig i de mere velstaaende byhjem, var praktisk talt uten tintøi, selv om der nu forekom en enkelt smørkande eller ogsaa et litet fat av tin.

Rikere gaarde var noget bedre forsynt, saa der kunde diskes op med et par fat eller tre, foruten en smørkande eller to, og et og andet bæger, eller en smørbrikke, flaske, eller salsirken, tilsammen for et par daler i tin. Skjænkekander og potter forekommer bare en sjelden gang og paa en eneste gaard finder vi 6 tinskeer.

Et utstyr av tintøi som nogenlunde svarer til hvad middelstandens hjem i Trondhjem var utstyret med, finder vi bare paa fire gaarde, og det er betegnende, at det er i en løitnants husholdning at den største samling forekommer, nemlig i skiftet efter løitnant Hans Henriksens hustru Karen Folquarsdatter. Paa deres gaard, dragonkvarteret Storbjerkan,

fandtes av tintøi 33 fat, 22 tallerkener. 2 smørkander. 3 urtepotter og 10 andre tingjenstande, saa den samlede værdi av tinnet værdsættes til 32 daler. De tre andre gaarde, hvor et noksaa rikt tinutstyr forekommer, er Rostad, hvor der ialt er 40 tinsaker, og Gjorv og Frøset med 20—30 gjenstande av tin — hvorav ikke faa tallerkener, som ellers ytterst sparsomt forekommer i de landlige husholdninger.

Forskjellen mellem land og by er saaledes ganske sterkt markeret. Istedetfor tin brukes naturligvis trætøi, uten at dog skifteforretningerne melder om nogen større ansamlinger av fat og tallerkener. Ikke sjelden nævnes et dusin trætallerkener, gjerne værdsat til 1 skilling stykket — og jevnlig optegnes fat av træ, ofte malte, men den gamle gjængse betegnelse „røde fat" møter vi ikke længer i slutningen av 17. aarhundrede.

Det er sjelden at finde tinnets kvalitet angit; hvad priserne oplyser derom tyder paa, at det mest var „kjøkkentin" som fandtes rundt om i bygderne.

Slutningen av 17. aarhundrede og begyndelsen av 18. synes være tintøiets store blomstringstid i Trøndelagen. Allerede ved midten av 18. aarhundrede er der en tydelig tilbakegang at spore i bruken av tin i de rikere trondhjemske husholdninger, og som aarhundredet skrider frem fortrænges tintøiet mere og mere av keramiske varer, av porselæn og fajanse, stentøi og krustøi. Bare paa enkelte punkter lykkes det tintøiet en tid at holde stand mot de nymodens konkurerende lervarer, og tildels at erobre nye positioner for nogen tid. Lang og seig er imidlertid kampen om hegemoniet, saavel i spisestuen som i kjøkkenet, ti traditionens magt er neppe noget sted sterkere end netop i kjøkkenet. Først ind i det 19. aarhundrede kommer den tid, da tinnet ganske ophører at være en nødvendighetsartikel i det borgerlige hjem.

Til en nærmere utredning av hvorledes tintøiet efterhaanden blev overflødiggjort i hjemmene, er de nødvendige omfattende studier endnu ikke gjort. Helst burde kanske en saadan skildring indgaa som et led i en mere generel fremstilling av de mange indgripende forandringer som fandt sted i rokokotidens trønderske hjem. Ti det er i den periode at det middelalderske helt viger for det moderne i hjemmenes indredning og utstyr. Men at komme ind paa det kapitel vilde ganske sprænge rammen for nærværende lille studie over tintøiets historie i Trøndelagen i gammel tid.

Man vil i den efterfølgende avhandling av overlærer Brodahl om „Trondhjems Kandestøpere" finde, side 45, specificeret fortegnelse over det lager av tinvarer, som en gammel kandestøperforretning sat inde med, og derav se hvilke gjenstande fortrinsvis blev holdt paa lager. Forteg-

nelsen gir et morsomt litet indblik i den eiendommelige overgangstid, da man endnu brukte tin til smørkander og brændevinsflasker og hadde tinlaak paa stentøikrusene, da lysestaker av tin var vanlige og sengepotter av samme metal meget almindelig, men hvor der ogsaa nævnes en del thekander, som var et nymodens luksusartikel i 18. aarhundredes begyndelse. Derimot nævnes ikke kaffekanden, som snart efter blev kanske den største nødvendighetsartikel.

Hvor sørgelig litet av det gamle vakre tintøi er bevaret til vor tid! Av gamle trønderske tinarbeider er der hittil ikke lykkes at fremdrage særlig meget, og utsigterne til at mere vil komme for dagen er ikke synderlige lyse. Men enkelte stykker findes naturligvis hist og her i hjemmene og i private eller offentlige samlinger. Som en hjælp til at identifisere det trønderske tin skal til slutning meddeles, hvilke trondhjemske kandestøpermerker det nu er lykkedes at bestemme. Nogen karakteristiske prøver paa trondhjemske tinarbeider er likeledes tat med.

N. K. 1555

N. K. 131 — 1897

Kander av Johan Lemcke den yngre og Conrad Reincke

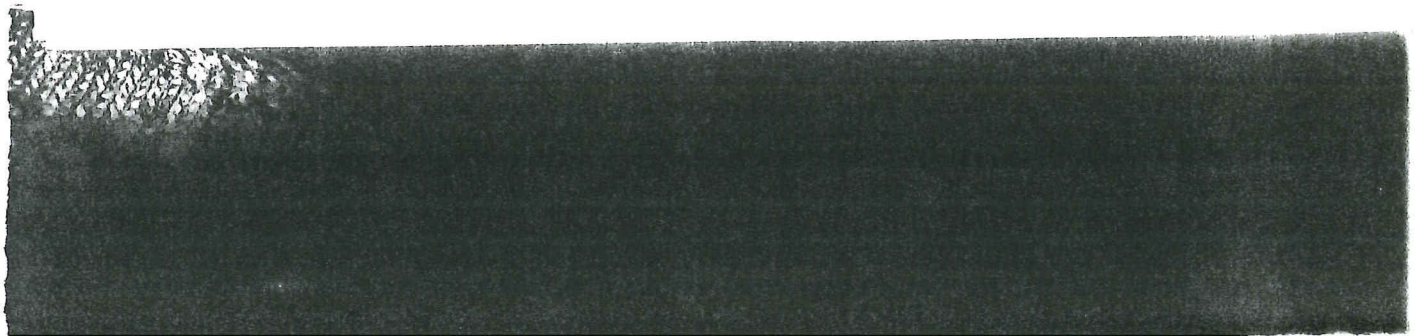

Døpefat i Snaasen kirke
Arbeidet av Johan Lemcke den ældre

TRONDHJEMSKE KANDESTØPERMERKER OG TINARBEIDER

Der findes i Nordenfjeldske Kunstindustrimuseum et fat og en tallerken som har de samme to kandestøpermerker som et fat i Videnskapsselskapets oldsamling, og som der er grund til at anta er trondhjemske tinarbeider, saameget mere som ogsaa en kande i Alstahaug kirke bærer samme merker. Disse merker indeholder initialerne H. B. og da fatene har indridsede aarstal fra 1650—60-aarene, kan der være grund til at henføre dem til en kandestøper H a r b e s t, som paatræffes i Trondhjem i 17de aarhundredes anden halvdel. Om manden, og hypotesen at henføre de nævnte merker til ham, se videre side 34—35 i overlærer Brodahls avhandling.

Kandestøperen H. B.
1658. 1664. 1667.

Mestermerket er ovalt, 15 mm. hoit, omsluttet av en perlerad; i midten en staaende engel med kort kjortel, utbredte vinger og armer, mellem bogstaverne H. og B., samt en hane ved engelens høire fot.

Samme mesters gehaltsmerke, eller kvalitetsmerke for finere tin, bestaar av en fembladet rose, hvorover en krone hvori bogstaverne H. B. Merket er 20 mm. høit.

Tallerken i Nordenfjeldske Kunstindustrimuseum (N. K. 229. — 1911) 22 cm. i diameter, vegt 0,5 kg., temmelig flat med 4 cm. bredt randstykke, med gehaltsmerket paa randens overside og mestermerket under bunden. Indridset borgerlig alliansevaaben med aarstal 1658 og initialerne H. P. L. K. og S. O. D., som betegner Hr. Peder Larsen Krabbe (f. 1596, d. 1686) sogneprest til Aure og provst i Nordmøre, med hans hustru Susanne Olsdatter. Mandens vaaben er et bomerke av utydelig form, konens vaabenmerke en liljeblomst. Paa undersiden er graveret initialerne H. Z. S. H. — A. P. D., samt løst ridset og skaaret flere initialer og navne, deriblandt S. P. Randulff, sandsynligvis den som „solvfuten" kjendte Søren Pedersen Randulff, foged i Salten (d. 1743).

Fat i Videnskapsselskapets Oldsamling (nr. 3515) 37 cm. i diameter, vegt 1,2 kg., temmelig flat med noget opbulet midtparti, randstykke 6 cm. bredt, og paa dettes over- og underside henholdsvis gehaltsmerke og mestermerke. Indridset borgerlig alliansevaaben med aarstal 1664 og initialerne H. S. H. og B. H. D. L.: mandens vaaben en dødningeskalle over korslagte knokkelben, konens vaaben en togrenet bladplante.

Fat i Nordenfj. Kunstindustrimuseum (nr. 1950), 49 cm. i diameter, av form som foregaaende og stemplet paa lignende vis, vegt 2.9 kg. Indridset borgerlig alliansevaaben med aarstal 1667 og initialerne C. H. S. K. og W. C. D. E. Mandens vaaben et bomerke bestaaende av det arabiske ziffer 4 over de sammenskrevne bogstaver H. og K. med bogstavet C. anbragt ovenfor; konens vaabenmerke et træ.

Johan Lemcke den ældre.

Tok borgerskap 1686. Død 1730.

Mestermerket av oval form, 10 mm. høit, fremstiller lammet med korsfanen, agnus dei, sandsynligvis hentydende til navnet Lemcke's lydlikhet med Lämmchen = det lille lam, om ikke Lemeken likefrem har denne betydning. Lammet er vendt mot heraldisk venstre, d. e. til høire for tilskueren. Paa hver side av korsfanen er anbragt mesterens forbogstaver I. og L. og merket omsluttes av to palmegrene.

Gehaltsmerket er nær overensstemmende med H. B.'s gehaltsmerke: over en fembladet rose en krone, hvori foruten bogstaverne I. L.

er anbragt tallet 85. Ifølge Christian V's laugsartikler av 1685 skulde der i kandestøpernes gehalts- eller kvalitetsmerker anbringes „det aarstal, som bemeldte mester er kommen i lauget." Lemcke er da rimeligvis blit mester i 1685 skjønt han først i 1686 tok sit borgerskap som saadan. Det vil sees av de følgende merkebeskrivelser, at et lignende forhold ogsaa gjentræffes ved et andet trondhjemsk kandestøpermerke. Aarstallet er ikke det aar, da vedkommende tok sit borgerskap, men aaret før, da han som mester begyndte sin virksomhet — svarende til at han var „kommen i lauget", om der hadde været et kandestøperlaug i byen.

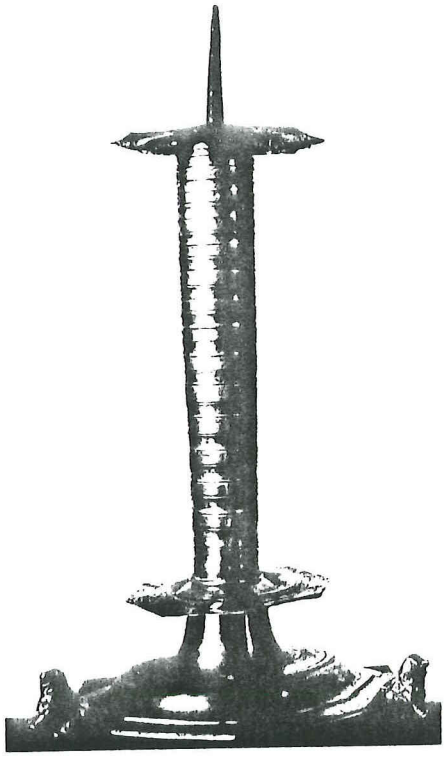

Alterstake i Røra kirke, av Johan Lemcke den ældre

Døpefatet i Snaasen kirke, her avbildet side 25, er ottekantet, 45 cm. i tværmaal, i bunden er indpunslet et seksstjerneformet blad- og blomstermønster indenfor en cirkel, og paa randstykket er to randlinjer indskaaret. Gehaltsmerket er indslaat paa randstykket.

Alterstakerne i Røra kirke: totalhøide 46 cm., fotstykket hviler paa tre sittende løver, og er ottekantet.

Orekande med laak, i Nordenfj. Kunstind.mus. (N. K. nr. 4538) 14 cm. høi, 11 cm. i tværmaal over mundingen, vegt 1.95 kg. Korpus bolleformet, men litt indsvunget oventil, foten hvælvet, laaket har hvælvet midtparti med fladt randstykke; korpus, fot og laak siret med omløpende indpunslede rækker av prikker og smaastreker. Hanken har støpt rankeornament paa ytresiden, og er forsynet med en løst hængende tværriflet ring. Paa det utstaaende øres flate parti er mestermerket to gange stemplet. Se avbildning side 17.

Flaske, sekskantet, med skrueprop, 7 cm. i tværmaal, 13.5 cm. høi, vegt 0,45 kg., har mestermerket to gange gjentat under bunden. Avbildet side 17, tilhører tandlæge Sandvig, Lillehammer.

Johan Johansen Lemcke, d. yngre.
Tok borgerskap 1734, død 1763.

Mestermerket ovalt, 10 mm. høit, fremstiller lammet med korsfanen vendt mot heraldisk høire, derover I. L. og i et segmentfelt under lammet aarstallet 1734. Sammenlignet med den ældre Lemckes merke er lammet meget plumpt og raat utført, og altsaa vendt til motsat side.

Gehaltsmerket, for engletin, er av rektangulær form med avskaarne hjørner, 15 mm. høit. I midten en flyvende engel, som synes holde en gren i høire haand; derover I. L. og nedenunder 1734.

Kande med lut i Nordenfj. Kunstindustrimuseum (nr. 1555). 29 cm. høi, vegt 1.8 kg. Korpus har glat, kugleformet midtparti med riflet hals og fot, laaket høit hvælvet og profileret, tuten 7-kantet. Gehaltsmerke under bunden. Se avbildning side 24.

Flaske av halvcylindrisk form, 13.5 cm., vegt 0.6 kg., har under bunden mestermerke to gange stemplet. Tilhører tandlæge Sandvig, Lillehammer.

Conrad Reincke.
Tok borgerskap 1743,
død 1766.

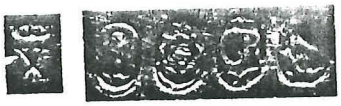

6 7 8 9

1

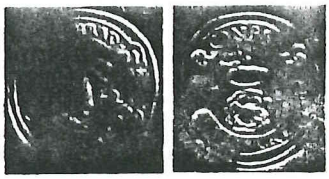

2 5 4 3

1. Mestermerke, ovalt, 11 mm. høit, begrænset av palmegrene, i midten en fugl, staaende, vendt mot heraldisk høire, over den C. R (skrift), under fuglen aarstallet 1742. Likesom for Johan Lemcke den ældres vedkommende er aarstallet et aar tidligere end mesteren tar borgerskap: betegner det aar, han som mester begynder kandestøpervirksomhet.

2. Gehaltsmerke for finere tin, krontin; en fembladet rose under en krone, som deler mesterens initialer og aarstallet 42 saaledes C 4 — 2 R, bogstaverne større end ziffrene; palmegrene omslutter merkets nedre halvdel, rosen. Sammen med merket DRONTHEIM 1742.

3. Gehaltsmerke for krontin, ovalt, 20 mm høit, i midten en femblad-det rose, under en krone, delende aarstallet 1742, med to zifre til hver side; øverst og nederst buede indskriftsbaand med henholdsvis fornavn og efternavn: Conrad Reincke.

4. Gehaltsmerke for engelsk tin, av form og størrelse som foregaaende merke og med lignende indskrift, men i merkets midtparti en staaende engel med utbredte arme og palmegrene i hænderne, delende aarstallet 1742, samt to korslagte smaagrene under engelen.

5. Merke av skjoldform, 22 mm. høit, 26 mm. bredt, delt i horisontale baand hvori indskriften ENGLISK ZIN — CONRAD REINCKE — IN — DRONTHEIM.

Foruten disse merker har Reincke benyttet en gruppe smaa ovale merker, 9 mm. høie, stillet paa linje, saaledes som avb. av 6, 7, 8 og 9 viser.

6. Merke, hvori lykkens gudinde med et draperi holdt i bue over hodet, svævende paa en vinget kugle.

7. Merke, hvori en naturalistisk rose.

8. Merke, hvori C. R. og derunder to korslagte smaagrene.

9. Merke, hvori en fugl sittende paa en træstamme.

Det er paa en tallerken i Nordenfjeldske Kunstindustrimuseum (N. K. 161 — 1907) at denne gruppe forekommer sammen med det kronede X og merkerne 3, 4, 5. Tallerkenen er 22.5 cm. i tværmaal, med svakt skraanende randstykke, 2.8 cm. bredt; vegt 0.4 kg.

Kunstindustrimuseet eier flere fat og tallerkener med Reinckes merker 1—4. Desuten en kande, N. K. 131 — 1897, avbildet s. 24, av ganske samme type som Lemcke d. yngres tidligere beskrevne kande, men med rund tut. Meget lik denne er ogsaa en kande i Vinne kirke, Værdalen; i Egge kirke brukes en kande som tydeligvis er lavet som thekande og har den begyndede rokokos stilpræg.

Johan Andreas Lyche.

Tok borgerskap 1761, død 1783.

Mestermerket, rundt 14 mm. i diameter, fremviser lykkens gudinde med stort flagrende lænderklæde, holdende et draperi i bue over hodet, staaende paa en vinget kugle; figuren deler initialerne I. L. og aarstallet 1761.

Av Lyches arbeider kjendes for nærværende bare et tinkrus, tilhørende dr. Støren, Meldalen. Det er 18,5 cm. høit, midtpartiet glat, men krusets øvre og nedre del riflet; fladt laak, paa hvis indside mestermerket to gange. Hanken har støpt rankeornament.

Johan Andreas Lyche

Niels N. Müller

Poul P. Smidt

Niels Nielsen Müller.

Tok borgerskap 1778, død 1794.

Gehaltsmerke, for engelsk tin, 26 mm. høit, 21 mm. bredt; paa siderne kannelerte søiler, som bærer urner, forenet ved en rundbue, hvori N i e l s N. M ü l l e r, i midten engelen som en staaende vinget kvindeskikkelse; derunder T r u n h e i m 17. .

Gehaltsmerke av lignende form og størrelse, men istedetfor engelen en fembladet rose under en krone.

De to merker anbragt sammen inde i bunden paa thekanden. N. K. 61—1898. Kanden maaler 25 cm. til overkanten av den faststaaende hank, hvis midtparti er av træ. Bredde av korpus 16 cm. Av samme stilpræg er en kaffekande, N. K. 98 — 1907, 29 cm. høi, 14 cm. bred, med merkerne næsten utviskede paa undersiden av foten. Disse to kander er smukke eksempler paa tinarbeider i regencestil, med de karakteristiske „bene knæk" paa korpus og med hvælvet laak med kantvulst.

Poul Pedersen Smidt.

Tok borgerskap 1778, død 1820.

Mestermerke, rundt, 13 mm. i diameter, lykkegudinde holdende buet draperi over hodet, staaende paa vinget kugle, delende initialerne og aarstallet P. S. 1778; merket temmelig likt Johan Andreas Lyches.

Anbragt inde i bunden paa et sæt cylindriske hulmaal, N. K. 63, 64, 65, 66 — 1909, paa randen indslaat kontrolstempler av oval form, 6 mm. høie; som avbildningen viser har et av stemplerne bogstavet T som vel er Trondhjems initial, det andet stempel et kronet F. 5 og det tredje en naturalistisk fembladet rose, som kan antas at være Trondhjemsrosen — sammenlign ovenfor Reinckes merke 7.